

№1–2 (54)

НАУКОВИЙ
ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ЖУРНАЛ

УНІВЕРСИТЕТ

СІЧЕНЬ – КВІТЕНЬ 2017

Видається

Київським славістичним університетом

Заснований у 2004 р.

Виходить 6 разів на рік

Головний редактор
Ю.М. Алексєєв

Міжнародна рада:

Ж. Абенсур (Франція)
А.Є. Конверський (Київ)
І. Пруша (Чехія)
Ю.С. Шемшученко (Київ)

Редакційна колегія:

Н.П. Барановська
А.Г. Бойко
В.С. Бруз
С.В. Віднянський
В.Й. Голуб
В.І. Гусєв
Б.Б. Драмарецький
(відповідальний секретар)
І.І. Ільюшин
С.М. Клапчук
М.Ф. Котляр
О.О.Маврін
В.І. Наулко
(перший заступник головного редактора)
В.А. Рижко
П.І. Скрипка
А.Г. Слюсаренко
В.А. Старков
В.І. Шпак
(заступник головного редактора)

© Київський славістичний університет, 2017
© Ю.М. Алексєєв, 2017

Постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 04.07.2006 р. № 0105/7 журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальностями «історичні науки».

Редакція публікує матеріали, не завжди поділяючи погляди авторів.

Рекомендовано Вченою Радою університету. Протокол № 2 від 11.04.2017.

Виходить за сприяння благодійного фонду «Слов'янська бесіда».

ЗМІСТ

Актуальна тема

Борис Драмарецький. *Есть ли будущее у славистики в Украине?*4

Історія. Філософія

Дмитро Лакішик. Роль США і країн ЄС у регіональних безпекових проблемах Європи 8

Сергій Асатуров. Холодна війна: концептуальний вимір 15

Володимир Розумюк. Статус «молодшого брата» в історії східної дипломатії. 20

Наталя Барановська. Проблеми об'єкта «укриття» й шляхи їх вирішення.

Намагання ретроспективного аналізу 30

Тетяна Антонюк. Зв'язки України з Афоном: історико-джерелознавчий аспект45

Валерій Яровий. Історія Республіки Македонії в сучасній українській історіографії54

Ігор Льюшин. Радянські репресії на Західній Волині і в Східній Галичині в 1944–1946 рр.: сутність і наслідки59

Михайло Ткаченко. Реставрація та консервація мистецьких творів як засіб збереження фондів українських музеїв під час Другої світової війни72

Михайло Рогожа. До питання листування природознавця М.І. Гавриленка 84

Борис Драмарецький. Динаміка чисельності міського населення України у другій чверті ХХ ст.91

Богдан Чирко. Участь німців, менонітів та їх громадсько-кооперативних організацій в суспільно-політичних та соціальних процесах97

Валерій Старков. Нове джерело дослідження традиційної ігрової культури Поділля106

Роксолана Дудар. Політика султана Махмуда II у першій чверті ХІХ ст..... 113

Віктор Шпак. Історіографія друкованих ЗМІ України..... 123

Слов'янські студії

Ольга Верховцова, Олександра Ярова.) Особливості перекладу термінології.....128

Рецензії

Олександр Курочкін. Монографія про міфологію гончарства Свистопляска і Ренкавка. Глиняні вироби в традиційно-побутовій культурі як джерело формування національної ідентичності слов'янських народів / Рахно Костянтин. – Полтава: тов. «АСМІ», 2013. – 487 с.134

Юрій Поліщук. Рецензія на монографію Чирка Богдана Володимировича Німецька національна меншина в Україні: етнополітичні та соціально-економічні процеси в умовах радянської політичної системи (перша половина ХХ століття). – К.: АМУ, 2015. – 248 с.138

ІСТОРІОГРАФІЯ ДРУКОВАНИХ ЗМІ УКРАЇНИ

У статті зроблено історіографічний аналіз напрацювань науковців, які досліджували становлення та розвиток національних засобів масової інформації.

В статье сделан историографический анализ работ ученых, которые исследовали становление и развитие национальных средств массовой информации.

The article provides an analysis of the historiographical works of scientists about the formation and development of the national print media.

Ключові слова: друковані засоби масової інформації, історіографія, інформаційне суспільство, видавниче підприємство, свобода слова.

Розбудова української держави неможлива без розвитку національних друкованих засобів масової інформації, які є частиною його інформаційного простору та відіграють важливу роль у формуванні культури, духовності, різнобічного світогляду, самоусвідомлення нації. Вони були і залишаються джерелом знань і найефективнішим засобом його передачі. Важливість для суспільства ЗМІ обумовили існування та появу значної кількості досліджень із зазначеної проблеми. Об'єктивне висвітлення даного питання можливе з урахуванням різних підходів, враховуючи огляд радянської літератури та пострадянської, і особливо нових досліджень історії України.

Мета даної статті – здійснити історіографічний аналіз напрацювань науковців, які досліджували становлення та розвиток національних засобів масової інформації, запропонувати їхню періодизацію залежно від різних чинників.

Дослідження сучасних засобів масової інформації неможливе без екскурсу в минуле, без з'ясування коріння до-

слідництва об'єкту аналізу. Проведене дослідження дає можливість зробити висновок, що Україна є стародавньою видавничою країною, має цілу плеяду істориків, які відтворили і періодизували історію української періодики.

Друковані медіа за два з половиною останні десятиліття зазнала значних змін. Суттєво змінився інформаційний ринок. На додаток до радіо і телебачення все потужнішу роль почав відігравати Інтернет. Видавнича продукція набула функціонального значення і стала товаром. Розвиток галузі відбувається на тлі серйозної конкурентної боротьби, перш за все з іноземним видавничим продуктом. Дедалі гострішими стають економічні проблеми видавничих підприємств. Скоротилися кількісні та знизилися якісні показники випущеної друкованої продукції, зростає собівартість видань, зменшується купівельна спроможність населення, слабшає інтерес до читання. В особливо критичному стані опинилася україномовна періодика.

Окремі аспекти зазначених проблем досліджувалися вітчизняними

науковцями, зокрема: Ю. Алексеєвим, О. Афоніним, В. Бебиком, Ю. Бондарем, Б. Дурняком, В. Здоровогою, В. Івановим, В. Карпенком, Н. Коноваленко, І. Крупським, С. Кульчицьким, В. Лизанчуком, І. Михайлиним, А. Москаленком, Б. Потятиником, В. Різуном, М. Романюком, Ф. Рудичем, М. Сенченком, В. Теремком, М. Тимошиком, А. Чічановським, В. Шкляром та іншими.

Інформатизація всієї людської діяльності, дедалі глибша й повніша, і це вимагає постійного аналізу, оцінки функціонування видавничої продукції саме з огляду на її роль в інформаційному, науковому, навчальному та культурно-духовному забезпеченні суспільства.

Особливість цієї революційної зміни для України полягає ще в тому, що саме на цей час припадають політичні та соціально-політичні переми, пов'язані зі здобуттям країною незалежності та формуванням державності. Комплексна і системна історіографія видавничої справи постіндустріального періоду є малодослідженою взагалі. Окремі її складові вивчали з історіографічної точки зору лише декілька наших сучасників-науковців, зокрема, М. Тимошик, М. Сенченко, О. Афонін, А. Москаленко, М. Романюк, І. Михайлин, В. Карпенко, В. Бебик.

Українська преса – одна з найважливіших складових нашої культури – усе ще залишається найменше вивчена. Серед основних причин такого стану М. Романюк, доктор історичних наук, професор, генеральний директор Львівської бібліотеки ім. В. Стефаніка називає: «величезні обсяги періодичних видань не давали змоги науковцям охопити весь фактичний матеріал і знайти способи його систематизації та опрацювання; творчі можливості дослідників обмежувалися певною заангажованістю через ідеологічні уподобання;

українська періодика зберігається у багатьох архівах, музеях, бібліотеках та приватних колекціях у різних країнах світу, що утруднює її опрацювання; серед науковців не було вироблено спільних підходів і методологічних принципів до-слідження» [8].

Свою історію українська преса розпочала з декількох номерів газети «Kurier Lwowski», що вийшли у 1749 р. у Львові. 1 січня 1776 р. там же вийшов з друку французькою мовою часопис «Gazette de Leopol». 1811 р. у столиці Галичини вийшла найстаріша з існуючих зараз в Україні газет і найстаріша з існуючих зараз у світі польських газет «Gazeta Lwowska», а 1848 р. – перша в історії газета українською мовою «Зоря Галицька» [3]. Слід відзначити, що на відміну від знаного українського історика І. Кривецького, який обстоював попередню тезу, існує і інша наукова думка щодо народження української преси. Такі відомі дослідники, як Д. Чалий, В. Дмитрук, В. Ігнатієнко, П. Лещенко, А. Ніженець, Ю. Тернопільський, П. Федченко, твердили про народження української періодики у Харкові, називаючи її первістком тижневик «Харьковский еженедельник», що виходив у 1812 р.

Принципове значення для становлення преси як історичного джерела мала поява у 1838 р. в усіх губернських центрах України губернських відомостей, які були друкованим органом губернських властей і відображали офіційну точку зору на ті чи інші події.

Перші наукові спроби аналізу української періодики були зроблені наприкінці ІХ ст. і пов'язують їх з ім'ям О. Маковея та його роботою «Пятьдесятлітній ювілей руської публіцистики». В дискусіях щодо періодизації преси брали участь І. Франко, В. Щурат, І. Кривецький, В. Дорошенко, І. Кали-

нович. У 20–30 рр. нового століття зі своїм варіантом періодизації виступив відомий бібліограф преси В. Ігнатієнко, періодизація якого ґрунтується на різних принципах – мо-вному, територіальному, суспільно-політичному, та все ж вона не може бути визнана вдалою. Автор сам називає свій поділ дещо «штучним», але, на його думку, «він більше відповідає умовам політичного життя то-го часу» [2, с. 16]. Високим рівнем ідеологізації вирізнялася періодизація радянських дослідників М. Жовтобрюха та П. Федченко. На всеукраїнський історичний ґрунт механічно переносився ленінський принцип періодизації визвольного руху у Росії. Періодизацію що ґрунтується на об'єктивній хронологічній послідовності подій і явищ розробив і використав у своєму курсі лекцій «Історія української преси» зарубіжний українець А. Животко [1]. Однак ця періодизація ще не досконала, місцями хаотична. 11 періодів, беручи до уваги той реальний факт, що «українська преса на етнографічних українських землях розвивалася в різних політичних та економічних обставинах», виділив у книзі «Українська преса з перспективи 150-ліття» Ю. Тернопільський [9, с. 16–17].

Після проголошення незалежності України увага дослідників до історії української преси значно зростає. Доктор філологічних наук М. Нечиталюк запропонував історію української журналістики (від її зародження і до початку ХХ ст.) розкласти на три періоди, кожний з яких має свою внутрішню періодизацію – тематично-проблемну й регіональну [6, с. 19–20]. Пресу ХХ ст. автор розділив на сім періодів «без журналістсько-проблемної конкретизації». Тому й не дивно, що автор у межах запропонованих етапів окремо використав то хронологічний принцип, то

проблемний, а в інших випадках тільки назвав етапи.

Більш ґрунтовні підходи до періодизації запропонував автор навчального посібника «Історія української журналістики» І. Михайлин. Він поділив історію преси на 4 періоди: «Російсько-український період», час від зародження української журналістики до моменту її заборони в Росії Валувєвським обіжником 1863 р.; «Австрійсько-український» або «Галицько-український»; «Три десятиліття ХХ ст.»; «1930–1980 рр.» [5, с. 20–24].

Чимало науковців схвально оцінюють періодизацію запропоновану М. Романюком, де він пропонує 14 періодів. Зокрема: зародження і становлення української журналістики (від найдавніших часів до середини ХІХ ст.); формування журналістських систем (60–90-ті рр. ХІХ ст.); українська преса епохи першої народної революції (1898–1905 рр.); українська журналістика (1905–1914 рр.); українська журналістика в період Першої світової війни (1914–1917 рр.); українська журналістика періоду революцій у Росії та національно-визвольних змагань в Україні, преса Січових стрільців, початок комуністичної та офіційної радянської преси (1917–1921 рр.); західно-українська преса (20–30-х рр. ХХ ст.); преса Радянської України (20–30-ті рр. ХХ ст.); українська еміграційна преса (20–40 рр. ХХ ст.); українська преса періоду Другої світової війни (1941–1945 рр.); преса в Україні після Другої світової війни, тоталітарна журналістика (1945–1990 рр.); українська преса поза межами України, преса української діаспори (1945–1990 рр.); українська підпільна й неформальна преса, самвидав (1960–1990 рр.); напівлегальні видання (1957–1990 рр.); преса періоду розбудови

ви української державності (1991 р. і до наших днів) [4].

Серед сучасних дослідників слід також виділити В. Владимиrowa, Є. Захарова, В. Іванова, В. Карпенко, В. Кіпіані, Н. Коноваленко, С. Костилева, А. Москаленка, Б. Чернякова, В. Шкляра, науковців вищих навчальних закладів Києва, Львова, Луганська, Харкова та Дніпропетровська. У 1999 році вийшов з друку перший том хрестоматії «Українська преса» за редакцією професора М. Нечиталока, яким розпочинається серійне видання історико-журналістських матеріалів другої половини ХІХ ст. – першої половини ХХ ст.

Слід відзначити, що досліджуючи історію преси незалежної України, сучасні науковці те ж не мають єдиної думки щодо її періодизації. Зокрема, В. Карпенко, В. Владимиrow, С. Костилева розподіляють 20-річну історію на кілька періодів, серед яких відзначаються період розвитку українських ЗМІ, період занепаду, період відходу від державної власності до приватної. У роботах Н. Коноваленко, Є. Захарова кожен історичний період розвитку українських ЗМІ обов'язково пов'язаний із періодичністю розвитку свободи слова. Дослідники відокремлюють пострадянський період; коли в українській пресі можна було писати про все; період тотального контролю, який запам'ятався появою темників, напруги та тиску на ЗМІ; період послаблення і, нарешті, період відновлення свободи слова, що пов'язують із помаранчевою революцією. Є спроби періодизувати історію друкованих в залежності від участі та впливу на політичні процеси в період виборів.

Аналіз проведений автором щодо місця і ролі у суспільстві друкованих ЗМІ показує, що за сучасний період їх кількісні характеристики були неоднакові в різні періоди. Суто математична

періодизація має наступний вигляд: період стагнації і відсутності кількісного зростання кількості газет (1990–1995 рр.); період стрімкого зростання (1995–1998 рр.); стабілізація без розвитку (1998–2001 рр.); зростання і стабілізація на новому рівні (2001–2007 рр.); стрімке падіння (2007 р. – т. ч.).

Якщо ж розглянути розвиток ЗМІ у спектрі розбудови партійності в Україні, то будемо мати наступну картину: становлення багатопартійності (1990–1995 рр.); становлення системи поляризованого плюралізму, на підставі ставлення до політичного режиму (1996–1999 рр.); трансформація, перегрупування (2000–2004 рр.); стабілізація, становлення системи помірковано-го плюралізму (2005–2013 рр.) [7].

Спроба періодизувати історію ЗМІ, взявши за основу свободу слова, дає наступні результати: час розгубленості, відсутність державної підтримки, створення вертикалі управління ЗМІ (1990–1996 рр.); підкуп державних видань, створення мережі регіональних видань та газет бізнес-структур, тотальний контроль за ЗМІ як з боку держави так і власників видань, поява «темників», реальне долучення до політичної боротьби; тиск на опозиційні ЗМІ (1997–2004 рр.); ковток свободи, кінець темникам, час нездійснених обіцянок (2005–2010 рр.); з 2010 – рух у напрямку попередніх етапів.

Таким чином, автор дійшов висновку про взаємозалежність кількісних показників друкованих ЗМІ від наявності в країні плюралізму думок, свободи слова, розгалуженості партійних структур. Аналіз історії ЗМІ з точки зору підприємницької діяльності не є доцільним оскільки в країні лише розглядається проект закону про роздержавлення, а приватні ЗМІ, крім хіба що рекламних та розважальних, у своїй

більшості не ставлять перед собою комерційної мети, задовольняючи потреби і інтереси власників.

Запропонована періодизація з одного боку є продовженням аналітики науковців, які досліджували менш короткі часові проміжки, з іншого – дослідження доповнені аналізом впливу на галузь економічних та соціальних факторів. Крім того переважна більшість науковців досліджує лише свої регіони, нерідко не позбавившись ідеологічних упереджень, що вносить протиріччя навіть в такі, на перший погляд, прості питання як: де вийшла перша українська газета. Визначена відсутність єдиного методологічного підходу до досліджуваних проблем.

Швидкоплинність процесів, що відбуваються в епоху інформаційного суспільства, радикальні соціально-еко-

номічні перетворення, галузева технічна революція вимагають від науковців постійного дослідження, аналізу, виявлення тенденцій розвитку видавничої справи – одного з найважливіших чинників демократичного поступу країни. Проведене історіографічне дослідження свідчить, що науковці зосередили свої пошуки на досить вузьких складових видавничої справи. Причина в тому, що комплексне дослідження вимагає від виконавців не тільки історичних знань, а й економічних, управлінських, психологічних, політологічних тощо. Це під силу лише потужним університетським закладам чи науковим установам. І, найголовніше, суспільство і держава повинні мати потребу в цьому, як у складовій доктрини інформаційної безпеки в контексті Концепції національної безпеки країни.

1. Животко А. Нарис історії української преси : курс лекцій / А. Животко – Подєбради : [б.в.], 1937. – 108 с.
2. Ігнатієнко В. Бібліографія української преси (1816–1916) / В. Ігнатієнко – Харків; Київ : Держвидав України, 1930. – 288 с.
3. Калакура Я.С. Історичне джерелознавство [Електронний ресурс] // Історія : [сайт] / Перша українська електронна бібліотека підручників. – Режим доступу : http://pidruchniki.com.ua/19570411/istoriya/dzherelna_baza_istorichnih_doslidzhen#471. (20.06.2013).
4. Лебедева-Гулей О. Тенденції розвитку української газетної публіцистики 1991–2006 рр. [Електронний ресурс] // Електронна бібліотека Ін-ту журналістики : [сайт] / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. – Режим доступу : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2169> (20.06.2013).
5. Михайлин І. Історія української журналістики: підручник / І. Михайлин. – Книга перша: Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики. – Харків: ХІФТ, 2000. – 279 с.
6. Нечиталок М. Методологічні проблеми історико-журналістських досліджень : тези доп. і повідомл. Всеукр. наук.-теор. конф. [«Українська періодика: історія і сучасність»], (Львів, 9–10 груд. 1993 р.). – Львів: [б.в.], 1993. – С. 17–22.
7. Політичні партії в Україні: представництво та участь : вибрані матеріали Всеукр. конф., (Київ, 10 груд. 2010 р.) [Електронний ресурс] // Конференції, семінари, симпозиуми, круглі столи [сайт] / Український незалежний центр політичних досліджень – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&nameNews&file=article&sid=603277591> (20.02.2013).
8. Романюк М. Здобутки і прорахунки дослідників української преси: погляд у XXI ст. [Електронний ресурс] // ЛНБ ім. В. Стефаніка АН України: [сайт] / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/Internet/PART-1_8.htm. (15.01.2013)
9. Тернопільський Ю. Українська преса з перспективи 150-ліття. Спілка українських журналістів Америки / Ю. Тернопільський. – Джерсі-Ситі: Вид-во М. П. Коць, 1974. – 176 с.

Засновники: Київський славістичний університет

Ю. М. Алексєєв

УНІВЕРСИТЕТ

Історико-філософський журнал

Свідоцтво про реєстрацію KB № 10732 від 13.12.2005 р.

Усі права застережено.

Видається з вересня 2004 року.

© Київський славістичний університет, 2017.

© Ю. М. Алексєєв, 2017.

ДО УВАГИ АВТОРІВ

Київський славістичний університет продовжує випускати Науковий історико-філософський журнал «Університет», який Постановою Президії Вищої атестаційної комісії України від 04.07.2006. № 0105/7 внесений до переліку фахових видань України з історичних наук.

Проблематика: наукові та науково-популярні статті, присвячені проблематиці історії України і світу, публіцистичні матеріали, повідомлення про наукові, освітні та політичні події і заходи, слов'янські студії, рецензії та огляди.

Статті повинні бути написані для журналу «Університет» (раніше не друкovanі в інших виданнях) та відповідати вимогам ВАКУ щодо наукових праць (для українських науковців).

Вимоги до оформлення статей:

Матеріали, що подаються, мають бути набраними у текстовому редакторі WORD, роздруковані на принтері (примірник + дискета, диск). Текст, набраний через 1,5 інтервал, шрифт Times New Roman, 14 кегель. Поля: ліворуч – 2,5 см, праворуч, зверху та знизу – 2,0 см. Текст набирається без переносів слів. Абзаци відступи формуються в матеріалі, а не за допомогою пробілів і табулятора. Таблиці розміщуються в тексті. Посилання у тексті робляться у квадратних дужках [1, с.5], список джерел і літератури (повний бібліографічний опис) – наприкінці статті.

Подані в редакцію наукові статті повинні мати визначені ВАК України (постанова №7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України») такі необхідні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з дослідження і перспективи подальшої роботи у даному напрямку.

Публікації необхідно подавати зі стислою анотацією (2-4 рядки) українською, російською та англійською мовами, а також вказувати ключові слова і УДК. Назву статті також подавати в англійській версії та транслітерації.

Автору необхідно повідомити про себе такі дані: прізвище, ім'я та по батькові, місце роботи, посада, науковий ступінь та вчене звання, адреса для листування і контактний телефон.

Для аспірантів, студентів та пошукачів потрібна рецензія кандидата або доктора наук.

За зміст статті, достовірність фактів, цитат, дат тощо відповідає автор.

Редакція залишає за собою право редагувати і скорочувати надіслані матеріали. Неопубліковані матеріали та дискети редакція не повертає.

Передплатний індекс журналу 92015.

Адреса редакції: Київ, 01025 Хрещатик, 27-А

Національна спілка журналістів України, Київський славістичний університет

Електронна пошта: universitet@mgj-ksu.edu.ua Телефон для довідок: (044) 278-38-72

Видавець ДП «Експрес-об'ява», вул. Гоголівська, 22-24, Київ-54, 01054.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4770 від 23.09.2014 р.

Виготовлювач ТОВ «ВТС Принт», пров. Фрунзе, 16, м. Васильків, 08600.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців серія ДК № 4541 від 14.05.2013 р.

Підписано до друку 12.04.17. Формат 70x108/16 Папір офсетний.

Друк офсетний. Ум. друк арк. 12.6, обл. вид. арк. 15. Наклад 1 000 прим.